

КЫТАЙ ФРАЗЕОЛОГИЯСЫН ОРУС ТИЛИНЕ КОТОРУУНУН ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

THE PROBLEMS OF TRANSLATING CHINESE PHRASEOLOGY INTO RUSSIAN

Аннотация: Бул макалада кытай фразеологиясын орус тилине которуунун проблемалары каралат. Автор студенттердин бул теманы өздөштүрүүдө көп кетирген каталарын анализдейт жана аларды жоюунун жолдору боюнча маалымат берет.

Түйүндүү сөздөр: кытай тилинин фразеологиясы, орус жана кытай тилдеринин грамматикасы, грамматика маданияты, салыштыруу материал, функционалдык кадам жасоо, эквиваленттүүлүк

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы перевода китайской фразеологии на русский язык. Автор анализирует некоторые типичные ошибки, часто допускаемые студентами при изучении данной темы, и дает рекомендации по их преодолению.

Ключевые слова: фразеологизмы китайского языка, грамматика русского и китайского языков, грамматическая культура, сопоставительный материал, сравнительный материал, функциональный подход, эквивалентность

Abstract: The article deals with the problems of translating Chinese phraseology into Russian. The author analyzes some typical mistakes that students often make when studying this topic, and gives recommendations on how to overcome them.

Key words: Chinese language phraseology, grammar of Russian and Chinese languages, grammatical culture, comparative material, comparative material, functional approach, equivalence.

Кытай фразеологиясын орус тилине которуунун эки негизги проблемасы бар. Бул эквиваленттүүлүктүн проблемасы жана котормочулук трансформацияларды колдонуунун проблемасы. Түп нуска менен котормонун мазмундук жакындыгы котормонун коммуникативдик аспектинин башкы маселесин түзүүчү котормочулук эквиваленттүүлүктүн түшүнүгү менен билдирилет. Кытай тили орус тилинен жана башка бардык европа тилдеринен лексикалык жана грамматикалык түзүлүшү, синтаксиси менен айырмаланат. Бирок бул жерде дагы башка тилдер менен толук жана ошондой эле жарым жартылай шайкеш эместиктерди табууга болот. Биз фразеология менен иштөөдө котормочулук эквиваленттүүлүк ишке ашырылып жаткан учурдагы деңгээлдер боюнча бир катар пикирлер дагы бар. Фразеологизмдин маанисинин толук мазмунун чагылдыруу жана түп нусканын атмосферасын берүү үчүн дайым эле орус макалын же орус эквивалент-фразеологизмин пайдалануу максатка ылайыктуу боло бербейт деген көз карашты кармабыз. Ошентип, биз кытай фразеологизминин эквива-

ленти орус тилине которууда төмөнкү деңгээлдерде ишке ашырыла ала тургандыгын биз аныктадык: 1. Фонемалардын деңгээли. Фонемалар болгону маанисин ажыратуучу функцияга гана ээ болушат, бирок котормо практикасында котормонун бирдиги болуп түздөн-түз фонемалар болгон учурлар дагы болот. Котормонун мындай түрү адамдын аттарын, географиялык аталыштарды жана башкаларды которууда көп колдонулат (реалияларды которууда котормонун мындай түрү көп учурларда эң ийгиликтүү болот). Эгерде сөздөр жана аталыштар бүтүн боюнча берилсе, анда мындай котормо котормочулук транскрипция деп аталат. Кытай фразеологиясы өтө образдуу жана кытай реалиялары менен байланышкан болгондуктан, котормонун мындай түрү түп нусканын атмосферасын берүү үчүн колдонулат, ошондой эле 名落孙山 [míngluòsūnshān] Сунь Шандан кийин тизмеде болуу (Сун династиясынын учурунда сессиялардын биринде экзамендерден өткөндөрдүн тизмесинин акыркысы; төмөнкү маанидеги образ: экзамендерден кулап калуу); 有眼不识泰山 [yǒuyǎnbùshítàishān] көзү

бар туруп Тайшань тоолорун көрбөй калуу (төмөнкү маанидеги образ: эң башкысыны жанынан өтүп кетүү; эң маанилүүнү байкабай калуу). Ошондой эле котормонун ушундай түрү дайыма эле колдонула бербей тургандыгын айта кетүүгө болот. Мисалы: :说到曹操, 曹操就到 [shuōdào cáocáo, cáocáo jiù dào] тилдин учунда. Бул жерде曹操 (орусча Цао Цао) кытай жазуучусунун, аскер ишмеринин, Хань династиясынын биринчи министринин аты. Макалды сөзмө-сөз “ЦаоЦао айтты” жана “Цао Цао келди” деп которууга болот, бирок мындай котормо кытай маданияты менен тааныш эмес орус тилиндегилерге дагы өтө эле экзотикалуу, жана “тилдин учунда” деген орус аналогунда камтылган тийиштүү маанини алып жүрбөйт. 2 . Сөздөрдүн деңгээли . Эгерде сүйлөмдөгү айрым сөздөр сөзмө сөз шайкештикке ээ болсо, алар эквиваленттүүлүктүн ушул түрүнө кирет, бирок мындай котормо практикада сейрек колдонулат (аны синтаксистик өзгөчөлүктөр, ошондой эле толук эквиваленттердин жоктугу чектейт). Фразеология жөнүндө сөз кылуу менен төмөнкү мыйзам ченемдүүлүктү аныктоого болот: котормо максаты боюнча айкалышуу бөлүгүндө транскрипция менен окшош: ал баштапкы тексттин образдуулугун, атмосферасын берүүгө чакырылган. Мисалы: 山高水长 [shāngāoshuǐcháng] тоо сымал бийик, жана дарыя сымал узак (образдык мааниде: өлбөс) Эгерде фразеологизмди айрым сөздөргө бөлсөк, анда山 – тоо, 高 – бийик, 水 –суу, дарыя, 长 –узуу дегенди алабыз. Ошентип, бул жерде开门见山 [kāiménjiànshān] эшикти ачар замат тоолорду көрүү образы: ачык көрсөтүү, даана айтуу; эч нерсеге карабастан . ачык чындыгын айтып салуу деген сөздөрдүн деңгээлинде эквиваленттүүлүккө ээ . Фразеологизмди жакшыраак түшүнүү үчүн айрым бөлүктөргө бөлөлү: 开-ачуу, 见-эшик, 见-көрүү, 山-тоо. Демек. Бул фразеологизм ошондой эле сөздөрдүн деңгээлинде эквиваленттүүлүктүн мисалы болуп кызмат кылат. 3. Сөз айкалыштардын деңгээли. Сөз айкалыштарынын деңгээлинде которуу фразеологияга карата эң колдонулуучу болуп эсептелет, анткени көп учурларда мындай сөз айкалыштарынын мааниси тике мааниси менен чектелген эмес, бир нече маанини суммасы болуп эсептелет (демейде бул идиомага кирген жана каймана, образдуу маанилүү сөздөрдүн суммасы), бул сөздөрдүн деңгээлинде которууну мүмкүн эмес кылат, ошентип. Котормонун бирдиги болуп сөз айкалышы эсептелет. Мисалы: 心甘情愿 [xīngānqíngyuàn] көңүлү менен баруу(бир нерсеге); даяр болуу ; ынтызарлык менен, көңүлү менен, каалап .明目张胆 [míngmùzhāngǎn] 1) ачык (жана шылуун); ачык, көрүнөө, жабык эмес; тартынбаган; ашынган, уятсыз; ачык эле; 2) бардыгын көрсөтүп эле. Бирок тигил же бул себептер менен фразеологизмдердин ички формасы эки тилде шайкеш келсе, сөзмө-сөз которуу мүмкүн болот: 自掘坟墓 [zìjuéfnmù] өзүнө –өзү көр казуу (өз ажалын өзү издөө маанисиндеги образ). Көрүп тургандай. Бул жерде тике жана каймана мааниси дал келишет, ошондуктан сөзмө-сөз которууга болот. 事怕行家 [shìpàhángjiā] (көз коркок, кол баатыр. Бул жерде биз сөзмө –сө котормонун деңгээлиндеги толук шайкештикке жолугабыз. 4. Сүйлөмдөр деңгээли. Кээде которуу үчүн сөз айкалыштарынын деңгээлиндеги эквиваленттүүлүк жетишсиз, ошондо ушул деңгээлге зарылдык келип чыгат. Кытай жана орус фразеоло-

гиялык бирдиктеринин деңгээлиндеги эквиваленттүүлүктүн түрү жөнүндө сөз кылуу менен биз бардыгынан мурда яньюй жөнүндө сөз кылабыз.

Мисалы:入境问俗, 入乡随俗. Чоочун өлкөгө кирүүдө анын үрп адаттары жана салттары менен таанышуу керек. Же орус тилиндеги макал түрүндөгү эквивалент: Чоочун монастырга өзүнүн уставы менен барбайт. 只要工夫深, 铁杵磨成针. орус тилиндеги макал-эквивалент: “Чыдамкайлык жана эмгек бардыгын жеңет. Сөзмө-сөз шайкештик : тырышчаактык болсо, анда жоон темирди дагы өгөп, ийне жасоого болот. 平时不烧香, 临时抱佛脚. орус тилиндеги эквивалент макал: аң уулоого баратып, итке тамак берүү. Сөзмө –сө котормо: демейде арча түтөтпөй, керек болгондо Будданын бутун кучактап жыгылуу. 5 . Тексттин деңгээли. Котормонун бирдиги катары эң сейрек учурларда бүтүндөй текст чыгышы мүмкүн. Эгерде бүткүл текст макалдардан турса же котормонун объектиси болуп ыр эсептелсе ошондой болушу мүмкүн. Мындай учурлар өтө сейрек жана түздөн-түз фразеологияга тиешеси жок болгондуктан, биздин иште буга биз тийишпейбиз. Жогоруда айтылып кеткен экинчи проблема,- котормочулук трансформациялардын зарылдыгы. “Котормочулук трансформациялар бул-тилер арасындагы кайра түзүлүүлөр, баштапкы тексттин элементтеринин кайра түзүлүшү, мазмунун кайра көрсөтүү же котормолук эквивалентке жетишүү үчүн кайра фразалоо боюнча операциялар (3). Мындан ары биз фразеологизмдерди которууга колдонууга боло турган котормолук трансформациялардын түрлөрүн карап чыгабыз: 1. Грамматикалык алмаштыруу. Эки тилдин грамматикалык системалары боюнча биз сейрек учурларда гана толук дал келүүлөрдү байкайбыз. Мисалы, мааниси түшүнүктүү болуу үчүн сөздөрдү кошобуз, анткени кытай сүйлөмү орустукуна салыштырмалуу башкача түзүлгөн : 打狗看主人 итти чабаардан мурда, анын кожоюнун кара. Фактыда, подстрочниктен биз “андан мурда” деген формуланы көрбөйбүз, анын бардыгы жөнүндө биз мазмуну боюнча гана биле алабыз. 在家千日好, 出门一时难. Бул яньюй макалынын орусча эквиваленти бар: “Үйдө дубалдар дагы жардам беришет”. Бирок ал айткандын мазмунун толук бере албайт, ошондуктан биз сөзмө-сөз котормону анализдебиз “үйдө миң күн дагы жагымдуу, ал эми дарбазадан ары чыксаң, бир саат дагы оор”. Бирок сүйлөмдүн грамматикалык түзүлүшүн алмаштырып, предлогда алып салсак, анда котормо жөнөкөй болуп калат. 2 сөз түркүмдөрүн алмаштыруу. Кытай жана орус тилдеринде сөз түркүмдөрүнүн саны дал келишпейт, бир дилде болбогон спецификалык сөз түркүмдөрү бар (мисалы. Кытай тилинде чакчылдар жок, орус тилинде –эсептик сөздөр жок). Ал тургай, бир эле сөз бир эле учурда ар кандай грамматикалык категорияларга тиешелүү боло алат, анткени кытай тили изоляциялоочу тилдерге кирет. Эң айкын мисал болуп жазуу тилинин фразеологизми кызмат кылат: 与人方便, 自己方便 Орус тилинде эквиваленти бар: Кандай кыйкырсаң, ошондой эле жаңырат”, бирок сөзмө-сөз котормого кайрадан анализ жүргүзбөүз: “Сен элге кандай мамиле кылсаң, эл дагы сага ошондой кылат”, толук айкын болуп көрүнгөн өндүү шартта кытай сүйлөмү орус тилине которууда кандай болуп трансформацияланышын жакшылап түшүнүү

үчүн сөздүктөгү ар бир сөздүн маанисине көңүл буруу жана бизге керектүү эквиваленттерди тандоо менен строка алдындагы котормону жүргүзөбүз: 与 [yù] 1. (жай байланыш) и, с; 人 [rén] зат атооч. 3) адамдар, башка (нея); айрымдар; кимдир -бирөө; 方便[fāngbiàn] 1)ыңгайлуу, жайлуу; ылайыктуу; 自己[zì jǐ] өзү, өзүнүкү, менчик. Строка алдындагы котормо болжол менен төмөнкүдөй болуп чыгат: “Адамдар менен ыңгайлуу. Өзү ыңгайлуу”. Бул жерде «与» союзу “кандай” деген салыштырмалуу союз менен, ал эми «自己» жакчыл ат атооч “сен” деген жеке ат атооч менен алмаштырыла тургандыгы жакшы көрүнөт. №. Сүйлөм мүчөлөрүн алмаштыруу. Сүйлөм мүчөлөрүн алмаштырууда котормонун текстиндеги сөздөр же сөздөрдүн топтору түп нусканын текстиндеги шайкештигинен башка грамматикалык функцияларда пайдаланылат. Башкача айтканда сүйлөмдүн синтаксистик структурасынын кайра түзүлүшү болуп өтөт. Көп учурларда бул мындай кайра түзүүлөрсүз котормо туура эмес болуп, бул тилдин бирдиктеринин лексикалык синтаксистик айкалышуусунун ченемдерине ылайык келмек эмес. 4. Лексикалык алмаштыруу. Фразеологизмдерди которууда колдонула турган лексикалык алмаштыруулардын бир нече түрү бар, алар төмөндө каралат: алар конкреттештирүү жана генерализациялоо. Конкреттештирүү-бул баштапкы тилде жетишерлик кенен мааниге ээ болгон сөздү конкреттүүрөк маанидеги сөз менен алмаштыруу (3). Генерализациялоо –түрдүк түшүнүктү түркүмдүк менен, жекече түшүнүктү жалпы менен алмаштыруу (3) Чэньюй 进攻之鸟 орус тилинде

“үркүтүлгөн карга бадалдан дагы коркот” деген эквивалентине ээ. Ошону менен бирге аны сөзмө –сөз “жаадан корккон куш” деп которууга болот. Бул туруктуу сөз айкалышынын маанисин берүү менен биз “куш” деген жалпы түшүнүктү “карга” деген конкреттүү түшүнүккө чейин ичкертип конкреттештиребиз. 弹丸之地 –генерализациялоонун жекече окуясы, бул чэньюйду сөзмө-сөз “салмоордун ташындай чоңдуктагы жер” катары которууга болот. Бирок биз айкалышты жалпыраак эквивалент менен которобуз: “жердин бир кесими, укуму”; 举世无双-уникалдуу, жалгыз. Бул дагы генерализациялоо. Сөзмө-сөз мындай болмок: Бүткүл дүйнөдө түгөй жок”. Трансформациянын башка түрлөрү болсо, бул жерде дал келүүлөр көбүнчө кокусунан, бирок мисалдарды сөздүктөн учуратууга болот.

Тыянактар: 1) кытай фразеологиясынын эквиваленттүүлүгү бир нече деңгээлдерде көрүнүшү ыктымал, ал эми европа тилдеринде ал сөз айкалыштарынын деңгээли менен гана чектелет; 2) кытай тилинен которууда европа тилдеринен которууда колдонулуучу трансформациялар эле колдонулат; 3) кытай тилинен фразеологияны которуу котормочудан эң мыкты көңүл бурууну, реалияларды билүүнү жана котормонун теориясын терең изилдөөнү талап кылат.

Адабияттар

1. Войцехович И.В. Азыркы кытай тилинин практикалык фразеологиясы. -М., 2007.
2. Ростовцев В.А. кытай тилин которуунун теориясы. Дарстардын курсу.-М., 1977.
3. Интернет –дапек: <http://translations.web-3.ru>.